

Verlag vierde bijeenkomst cursus Nietzsche: Wie niet zo denkt als ik, volg mij. Bosch en Duin, 18 maart 2016.

Rode draad:

Ik vat de voorgaande bijeenkomsten kort samen:

1. Wat kan ik weten: *er zijn geen feiten, er is enkel interpretatie*
2. Wat is de mens: *egoïsme is dat ene feit*
3. Wat moet ik doen: elke moraal is wil tot macht. Nietzsche geeft de voorkeur aan *de grote stijl*: de verbinding van het creatieve met het rationele, waarbij het rationele in dienst staat van het creatieve.

Vanavond: **wat mag ik hopen?** De hoofdlijn van vanavond is dat Nietzsche een neergang van de cultuur voorziet (relativisme, nihilisme) in samenhang met een toenemende secularisering. Zijn antwoord daarop is autonomie.

Dood van God.

We lezen de tekst van '**de dood van God**' uit '*de vrolijke wetenschap*'. De interpretatie is de dood van God in de cultuur. De cultuur stevent af op een **postchristelijke cultuur**. Ik verbind dat allereerst met de gegevens uit het zeer recente onderzoek 'God in Nederland': (Trouw, 14 maart 2016).

- Kerkbezoek is nu gedaald tot 18% van de bevolking;
- Minder Nederlanders noemen zich gelovig;
- Ook het aantal 'spirituelen' neemt af;
- Kleine protestantse kerken groeien.

Terug naar de tekst God is dood. Het verhaal speelt zich af op de markt. Dat is symbolisch, zoals het verhaal een en al symboliek is. Uit de tekst spreekt vooral zorg over het overlijden van God. En zijn overlijden – **zijn heengaan uit de cultuur** – is iets wat ons allen aangaat. Het leidt er toe dat we onze oriëntatie en zekerheden kwijt raken. Het schept ook de ruimte voor autonomie. Religie als belangrijk bindend element in de cultuur verliest zijn bepalende betekenis. Deze boodschap komt echter te vroeg. De tijd is nog niet rijp om de betekenis ervan door te laten dringen.

Nietzsche en Christendom:

Allereerst de godsbewijzen. De **godsbewijzen** vinden hun grond bij Aristoteles. Deze concludeert uit de overal aanwezige beweging een eerste beweging. Deze eerste beweging is zelf niet in beweging gebracht: de onbewogen beweging. (De onveroorzaakte oorzaak). Deze conclusie van 'de onbewogen beweging' wordt wel de god van de filosofen genoemd. In de 13^e eeuw zal Thomas van Aquino een aantal godsbewijzen formuleren, die op dit godsbewijs van Aristoteles gebaseerd zijn. Daarnaast formuleert in de 11^e eeuw de theoloog Anselmus het godsbewijs van de volmaaktheid. God is het volmaakte, waarboven niets anders gedacht kan worden. Volmaaktheid houdt ook bestaan in. Dit godsbewijs wordt later door Descartes gebruikt om daarmee het werkelijke bestaan van een buitenwereld te rechtvaardigen. De filosoof Plantinga heeft 'recent' veel aandacht aan het godsbewijs van Anselmus besteed. Voor Kant hebben de godsbewijzen geen bewijskracht. Zij vormen geen kennis, omdat kennis altijd bestaat uit denken en zintuiglijkheid. Denken alleen is

onvoldoende om kennis te rechtvaardigen. Zo zie je hoe rationaliteit inwerkt op religie. De evolutietheorie – die tijdens het leven van Nietzsche verschijnt – heeft een nog veel grotere invloed op religie. (Zie 'God en Darwin' van Taede Smedes.

Nietzsche en later Freud zien in het Christendom: **ontwaarding van het leven**. De prachtige eros (met name bij Plato) wordt nu zonde en priesters zijn de gifmengers. *“Als men het zwaartepunt van het leven niet in het leven legt, maar verlegt naar het ‘hiernamaals’ – naar het niets – dan heeft men aan het leven elk gewicht ontnomen”* Naasteliefde kweekt zwakte. *“Want dat ik de lijdende lijdende zag, daarover schaamde ik mij, om der wille van zijn schaamte; en toen ik hem hielp, vergreep ik mij aan zijn trots. Op trotse wijze sterven wanneer het niet langer mogelijk is op trotse wijze te leven.*

God is bovendien een **projectie**. Een visie die als eerste door Feuerbach (1804-1872) naar voren is gebracht. Het christelijke geloof verklaart vervolgens het goddelijk domein tot het absolute en het aardse tot het relatieve.

Het venijn van het Christendom zit volgens Nietzsche bij **Paulus**. Hij heeft het oorspronkelijke (op aardse leven gerichte) evangelie vervalst. *Met Christus is het evangelie aan het kruis gestorven*. Paulus heeft volgens Nietzsche in grootse stijl weer op poten gezet, wat Christus had vernietigd.

Het goede van Christendom

Christendom was niet enkel negatief in de ogen van Nietzsche, maar ook positief. De mens komt tot zelfbeschouwing, zelfkritiek, introspectie. De menselijke ziel krijgt diepte. Het heeft de geest van de Europeanen scherp en soepel gemaakt. Het bracht ook zelfbeheersing, waarmee de mens meester werd over zichzelf. Kortom:

‘Velen gaan dus aan religie ten onder, een minderheid klimt erlangs omhoog naar de ware aristocratie als adel van geest.

De zelfreflectie, maar ook de christelijke deugden als waarachtigheid, eerlijkheid en rechtschapenheid toetsen het christendom zelf. **God blijkt de heilige leugen die dient te worden afgeschaft, ter wille van menselijk zelfbestuur: De dood van God**. Autonomie is dus het antwoord, omdat het absolute verdwijnt.

De dood van God betreft dus niet zozeer zijn eventuele dood. Daarvoor moet hij met zekerheid bestaan. Het betreft de plaats van God via kerkelijke instituties in onze cultuur/samenleving. Het is niet zozeer een atheïstische stelling. Dat zou ook geen hout snijden. Feitelijk zijn atheïsme, theïsme en deïsme allemaal geloven.

Relativisme en nihilisme

De dood van God geeft aan dat wij richtingloos zijn. Hier ligt een belangrijke oorzaak voor relativisme. Ook eerder zagen we al dat wij in onszelf geen absolute waarheden kunnen opdelven. Wij zijn fundamenteel richtingloos.

Van relativisme naar nihilisme is een reële mogelijkheid. Onder nihilisme wordt over het algemeen verstaan dat aan het menselijk bestaan en geschiedenis geen objectieve zin kan

worden ontleend. Voor Nietzsche is het Christendom een vorm van nihilisme. Waarom: omdat zij het leven hier en nu op de tweede plaats zet ten gunste van een leven na de dood.

De derde vorm van nihilisme echter is dat men stuurloos afstevent op een mateloos egoïsme en consumentisme, dat bij Nietzsche wordt aangewezen in 'de laatste mens'. Dit onderwerp komt in de laatste bijeenkomst nog terug.

De idee Übermensch.

- Übermensch (van kameel via leeuw en kind) is de uiterste tegenpool van de laatste mens, het kuddedier en dwerg. Deze laatste mens leeft met slappe spieren en slappe knieën als gelukkige bewoner van de socialistische en democratische staat. Deze laatste mens is onuitroeibaar gelijk de aardvlo. Democratie en Christendom bevorderen deze laatste mens. Zoals de aap hoongelach is voor de mens, zo is de mens hoongelach voor de Übermensch.
- De mens in het algemeen is als het ware de embryo, maar ook het koord dat geknoopt is boven de afgrond tussen dier en Übermensch. Deze Übermensch is een opgave. Hij is brug en geen doel, overgang (naar Übermensch) en ondergang (van oude mens). De mens moet overwonnen worden. Tot zelfstandigheid komen, de kuddegeest en het na-apeen voorbij. Niet hechten is daarin belangrijk, maar dat betekent ook dat je niet moet hechten aan het niet hechten.
- Als zodanig is de Übermensch de zin der aarde. Het "Über" uit het woord wijst ook omhoog, boven ons uit. Het gaat erom mijn geest te verheffen tot een vrije geest.

De Übermensch in onze tijd.

- *Erkenning van relativiteit.* Voorbijgaan aan de mens die zijn waarheid tot de waarheid wil verheffen. De Übermensch ziet het relatieve in, het toevallige. Dat geldt ook voor zijn eigen opvattingen. Die beziet hij eveneens met een ironische glimlach. Alles is immers interpretatie!
- *Het kiezen van interpretaties:* mijn en andermans opvattingen zijn van toevallige aard. In de lawine van mogelijkheden en verleidingen moet ik kiezen volgens mijzelf en niet volgens anderen. Ons keuzegedrag wordt vaak bepaald door de ander. "Onze gemiddelde gedachten en gevoelens zijn allemaal made in USA en niet made in Sils-Maria." (Peter Sloterdijk).
- En ik zet het citeren maar even voort: "Er zijn dus twee mogelijkheden: we kiezen zelf of we worden reactief, het spelletje van anderen." En de ongelimiteerde consumptiemogelijkheden heeft een prijs: "De afwezigheid van de ziel".

Kortom:

"Het wordt tijd dat de mens zijn doel kiest. Het wordt tijd dat de mens zijn kiem van de hoogste verwachting plant."

De Übermensch beseft dat alles interpretatie is, dat zweven (zonder ankers zijn) de enige mogelijkheid is en dat hij tenslotte zijn eigen waarden kan en moet kiezen. In dat keuzeproces resoneert de veelstemmigheid van meningen van opvoeders (en cultuur). Met een ironische blik op de wereld – wat betreft zekerheden – kiest hij aldus en hij neemt die

blik ook mee naar binnen in zichzelf. Hij richt zijn eigen innerlijk in, en creëert daarmee zijn ziel, zijn identiteit. Dat is z(m)ijn zelfcreatie. Ik ben hoe dan ook een hermeneuticus.

De eeuwige wederkeer:

In een notendop is de eeuwige wederkeer een gevolg van een beperkte hoeveelheid materie in een onbeperkte hoeveelheid tijd (eeuwigheid). Omdat materie onderhevig is aan de causale wet van oorzaak en gevolg en omdat aangenomen wordt dat het heelal eeuwig uitdijt en inkrimpt wordt dezelfde film in feite alsmaar gedraaid en teruggedraaid en gedraaid... Wij hebben dus al oneindig veel malen rond deze tafels in de Boei gezeten en gaan dit ook nog oneindig veel malen doen. Dit is de letterlijke opvatting van 'de eeuwige wederkeer', gebaseerd op natuurkundige principes.

In deze letterlijke opvatting is er geen enkele ruimte voor toeval of vrijheid. Er heerst alleen maar noodzaak. Maar je kunt de eeuwige wederkeer, nadat je de idee in je opgenomen hebt, ook figuurlijk opvatten. Dan komt de bedoeling in zicht: ons doordringen van het belang van dit huidige leven. *Het leven leiden waarvan ik zou wensen dat ik het nog eens, en nog eens, en nog eens zou mogen leiden. De morele imperatief. "Ik zou mijn leven graag nog eens herhaald zien. En wel op exact dezelfde wijze".*

De idee van de eeuwige wederkeer kwam bij Nietzsche op tijdens één van zijn vele wandelingen in Sils Maria en emotioneerde hem hevig. Wellicht werpt de figuurlijke betekenis een ander licht op de ernst en betekenis van mijn keuzes. Deze tweede versie zegt: vergeet het determinisme, beschouw jezelf als vrij, en doe wat bij je past, dat wil zeggen: besef dat je je leven een zinvolle inhoud kunt geven. In combinatie met de letterlijke betekenis is de ernst van elke keuze in mijn leven duidelijk: ik kies voor de eeuwigheid.

Ger groot spreekt hier van 'de morele imperatief'. Dat is met een knipoog naar Kant en diens beroemde 'categorische imperatief': handel volgens die maxime (moreel principe) waarvan je tegelijkertijd kan willen dat ze een algemene wet wordt. En dus bij Nietzsche: niet 'oorzaak en gevolg', maar het onophoudelijk scheppende.